

بخش معرفی کتاب

معرفی کتاب اقتصاد توسعه دانش بنیان

معرفی کننده: فاطمه حیدری سرمزده، کارشناس ارشد مدیریت آموزشی
نویسنده: دکتر یعقوب انتظاری، دانشیار مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
ناشر: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی

کتاب اقتصاد توسعه دانش بنیان در ده فصل و ۳۸۲ صفحه، توسط دکتر یعقوب انتظاری تصنیف و توسط انتشارات مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی در بهار ۱۳۹۹ به چاپ رسیده است. دکتر انتظاری در این کتاب؛ ضمن نقد کلی نظریه‌های موجود در رشد و توسعه اقتصادی دانش بنیان، با الهام از نظریه‌های اکوسیستم‌های اقتصادی-اجتماعی، رویکرد جدیدی برای تحلیل نظری و سیاست‌گذاری توسعه اقتصادی دانش بنیان معرفی می‌کند.

همچنانکه نویسنده تصریح کرده است، محصول این کتاب فرادانستی است که می‌تواند برای دانشجویان، اساتید، پژوهشگران و سیاست‌گذاران توسعه مفید باشد. همچنین، به عنوان یک راه حل جدید برای مسأله توسعه اقتصادی، می‌تواند قابل استفاده برای ذی‌نفعان و بازیگران توسعه اقتصادی در ایران باشد. برای دستیابی به هدف یاد شده از رویکرد اکوسیستم و روش‌های ممیزی مفاهیم، فراتحلیل کیفی و فراترکیب کیفی ادبیات توسعه اقتصادی (منتشر شده در نیم قرن اخیر که بالغ بر ۲۰۰ عنوان است) استفاده شده است.

مباحث کتاب در سه بخش و ۱۰ فصل سازمان یافته است. در بخش اول که تحولات قرن بیستم نامیده شده، تحولات نظری و عملی و پیامدهای آنها در سه فصل تحلیل شده است. در فصل اول که «نظریه‌های اقتصاد توسعه دانش بنیان» نامیده شده است، ریشه‌ها، مفاهیم، دیدگاه‌ها و نظریه‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی دانش بنیان به صورت تاریخی بررسی شده است. در فصل دوم که «انقلاب دانش» نام گذاری شده است،

تحولات منجر به «عصر دانش» و «جامعه دانش بنیان»، مانند توسعه تولید دانش، گسترش توزیع دانش، گسترش استفاده دانش علمی و فناورانه در فعالیت‌های اقتصادی، ظهور فناوری‌های جدید، جهانی شدن فراگیر و دانش بنیان، تحولات ساختاری در دانشگاه و صنعت و غیره بررسی شده است. در فصل سوم که «اقتصاد دانش بنیان» نامیده شده است، اقتصاد دانش بنیان به مثابه پیامد انقلاب دانش و وضعیت نوظهور در کشورهای در حال توسعه (وضعیت مطلوب برای اقتصادهای در حال توسعه‌ای مانند اقتصاد ایران) بررسی و تحلیل شده است. در این فصل، ساختار فعالیت‌های اقتصادی در اقتصاد دانش بنیان، صنایع دانش، صنایع دانش بنیان، صنایع دانش بر، اکوسیستم کسب و کارهای دانش بنیان و بازارهای متنوع مربوط به دانش تحلیل شده است.

در بخش دوم کتاب، ابعاد مختلف «اکوسیستم توسعه اقتصادی دانش بنیان» و اکوسیستم‌های تشکیل دهنده آن در شش فصل بعدی کتاب (از فصل چهار تا نه) شرح داده شده‌اند. فصل چهارم که «زیست بوم توسعه اقتصادی دانش بنیان» نامیده شده است، حکایت از آن دارد که باز و آزاد بودن ذهن مردم (در پندار، گفتار، کردار، رفتار، تصمیم‌گیری و انتخاب) و رفتار عقلایی؛ شرط لازم برای شکل‌گیری زیست بوم مناسب برای توسعه دانش بنیان است. در این فصل نشان داده شده که اقتصاد و جامعه باز و آزاد، شرط لازم برای شکل‌گیری زیست بوم مناسب برای توسعه دانش بنیان هستند؛ از طرفی شکل‌گیری یک اقتصاد و جامعه باز و آزاد نیز مستلزم وجود یک رژیم سیاسی مردم سالار و حکومتداری خوب است؛ علاوه بر آن، گسترش عقلانیت و فرهنگ دانش بنیان در جامعه کمک می‌کند تا مردم در پندار، گفتار، کردار، رفتار و انتخاب خود باز باشند و آزادی را طلب کنند. بنابراین، عقلانیت و فرهنگ دانش بنیان عامل دیگری است که نقش مهمی در ایجاد زیست بوم مناسب برای توسعه اقتصادی دانش بنیان دارد.

در فصل پنجم مفاهیم اکوسیستم یادگیری و جامعه یادگیری و رابطه بین آنها و توسعه اقتصادی تحلیل می‌شود. این فصل حکایت از آن دارد که یادگیری مادام‌العمر مردم، هم هدف و هم تعیین‌کننده توسعه است. از این رو، اهمیت مضاعف در توسعه اقتصادی دارد. همچنین نشان داده شده است که یادگیری در چارچوب اکوسیستم‌های یادگیری توسعه می‌یابد؛ مدارس، دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزشی، دولت، نهادهای عمومی، سازمان‌های خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد از جمله عناصر یک اکوسیستم یادگیری هستند؛ مجموعه اکوسیستم یادگیری در تعامل پویا با یکدیگر جامعه یادگیری را شکل می‌دهند؛ جامعه یادگیری علاوه بر کمک به شکل‌گیری فرهنگ دانش بنیان، به تشکیل سرمایه

فرهنگی، سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی کمک می‌کند. بنابراین، جامعه یادگیری یکی از مؤلفه‌های کلیدی اکوسیستم توسعه دانش بنیان است.

اطلاعات؛ مواد اولیه یادگیری و دانش، و اساس تصمیم‌گیری و انتخاب عقلایی است. تولید و پردازش اطلاعات، صرفاً به مغز انسان محدود نمی‌شود، علوم (نظریه اطلاعات و علوم شناختی) و فناوری‌های جدید و بسیار پیشرفته‌ای (ماشین‌ها، هوش مصنوعی، برنامه‌ها و مکانیسم‌ها) برای این منظور و توزیع و ترویج اطلاعات توسعه یافته است. توسعه علوم و فناوری اطلاعات، علاوه بر تأثیر مستقیم بر نظام اقتصادی (ایجاد صنعت اطلاعات)، تأثیر غیر مستقیم (عمیق و وسیع) در نظام‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می‌گذارد. هدف فصل ششم تبیین اکوسیستمی است که داده‌ها و اطلاعات مناسب را برای تولید دانش، یادگیری، خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی تولید، توزیع و ترویج می‌کند.

هدف فصل هفتم تحلیل اکوسیستم دانش و خلاقیت از یک طرف و نقش آن در توسعه دانش بنیان از طرف دیگر است. این فصل نشان می‌دهد که اکوسیستم دانش از تعامل پویای دانشگاه‌ها، مؤسسات تحقیقات عمومی، مؤسسات تحقیقات خصوصی، محققان مستقل، انجمن‌های علمی، بنگاه‌های تجاری، سیاست‌گذاران و سازمان‌های مردم‌نهاد در یک منطقه جغرافیایی حکایت دارد که در رقابت و همکاری با یکدیگر به فعالیت خلاقانه می‌پردازند و دانش مناسب توسعه را تولید می‌کنند. اکوسیستم‌های دانش در تعامل پویا با یکدیگر، اقتصاد دانش را شکل می‌دهند.

دانش جدید و فعالیت‌های خلاقانه به عنوان محصولات اکوسیستم‌های دانش، زمانی می‌توانند مثمرتر واقع شوند که تجاری سازی شده و به نوآوری تبدیل شوند. هدف فصل هشتم؛ تبیین اکوسیستم نوآوری است که فعالیت‌های تجاری سازی دانش و نوآوری در چارچوب آن سازماندهی می‌شوند. در این فصل نشان داده شده است که اکوسیستم‌های نوآوری بدلیل همزیستی و تعامل هدفمند ذی نفعانی مانند بنگاه‌های تجاری دانش بنیان، دانشگاه‌ها، پارک‌های علم و فناوری، مراکز رشد، سیاست‌گذاران نوآوری، سرمایه‌داران سرمایه انسانی و...، در یک منطقه جغرافیایی خاص شکل می‌گیرند. اکوسیستم‌های نوآوری نیز در تعامل پویا با یکدیگر، اقتصاد نوآوری را شکل می‌دهند. بخش عمده‌ای از فعالیت‌های ابتکارات، خلاقیت‌ها، تجاری سازی دانش و نوآوری‌ها از طریق کارآفرینی انجام می‌شوند. هدف فصل نهم تبیین اکوسیستمی است که در چارچوب آن کارآفرینی‌های مبتنی بر دانش در یک کشور یا منطقه جغرافیایی خاص، توسعه می‌یابند. در این فصل نشان داده شده است که اکوسیستم‌های کارآفرینی در تعامل پویا با یکدیگر، اقتصاد کارآفرینی را شکل می‌دهند. بنابراین، اقتصاد کارآفرینی عنصر دیگری از اکوسیستم توسعه دانش بنیان است.

در نهایت، در فصل دهم مطالب نه فصل گذشته جمع بندی و در قالب مفهوم «اکوسیستم توسعه اقتصادی دانش» ترکیب شده است. آنگاه نتیجه گیری به عمل آمده و توصیه های سیاستی مناسب ارائه شده است. نتایج مطالعات، نشان می دهد که توسعه اقتصادی نه یک فرآیند، بلکه یک اکوسیستم دانش بنیان است که در زیست بوم مناسب توسعه؛ پرورش می یابد. بدون شکل گیری زیست بوم توسعه و اکوسیستم توسعه دانش بنیان در یک کشور، توسعه اقتصادی در آن کشور اتفاق نخواهد افتاد. علت اینکه بعضی از کشورها توسعه یافته اند، این است که آنها زیست بوم و اکوسیستم مناسب برای توسعه را دارند؛ در مقابل، کشورهای توسعه نیافته؛ فاقد این زیست بوم و اکوسیستم هستند، اگر کشوری می خواهد توسعه پیدا کند، باید زیست بوم و اکوسیستم مناسب توسعه را در خود بسازد. ساخت اکوسیستم توسعه دانش؛ خود مستلزم ساخت پنج اکوسیستم دانش بنیان، یعنی ساخت اکوسیستم های یادگیری، فناوری اطلاعات، خلاقیت و دانش، نوآوری، کارآفرینی و کسب و کار دانش بنیان در سطوح محلی، منطقه ای و ملی است. با توجه به یافته های کتاب، نویسنده توصیه های سیاستی برای پیگیری گفتمان توسعه اقتصادی دانش بنیان و ساخت اکوسیستم توسعه بنیان را در سه سطح حکومت، دولت و مقامات استانی ایران ارائه داده است.

الف. توصیه هایی برای حکومت برای بهبود زیست بوم توسعه

- ✓ ایجاد روابط حسنه با ملل و دولت های جهان بخصوص کشورهای توسعه یافته برای یادگیری توسعه؛
- ✓ گسترش آزادی های فرد و اصلاح سیاست های اعتلا قابلیت های انسانی، سواد، سلامتی، تغذیه و از بین بردن فقر؛
- ✓ باز و آزاد سازی نظام اقتصادی از ابعاد سرمایه گذاری داخلی و خارجی، مالی و پولی، تجارت خارجی؛
- ✓ باز و آزاد سازی جامعه از ابعاد فرهنگی، سیاسی و اجتماعی؛
- ✓ ایجاد حکومتداری خوب؛ پیگیری نظام مند و برنامه ریزی شده اصول حکمرانی خوب؛
- ✓ ایجاد فرهنگ دانش بنیان؛ تشویق علم گرایی و عقلانیت رفتاری؛
- ✓ مطلوب سازی رژیم نهادی- اصلاح قانون اساسی و قوانین پایین تر در راستای افزایش مشارکت سیاسی مردم، انعطاف پذیری و پویایی نظام سیاسی.

ب. توصیه هایی برای دولت

- ✓ ساخت اکوسیستم‌های یادگیری در سطح ملی و حمایت از ساخت اکوسیستم‌های یادگیری محلی، منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم‌های دانش در سطح ملی و حمایت از ساخت اکوسیستم‌های یادگیری محلی، منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم نوآوری در سطح ملی و حمایت از ساخت اکوسیستم‌های یادگیری محلی، منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم کارآفرینی در سطح ملی و حمایت از ساخت اکوسیستم‌های یادگیری محلی، منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم کسب و کار در سطح ملی و حمایت از ساخت اکوسیستم‌های یادگیری محلی، منطقه‌ای.

ج. توصیه‌هایی برای مقامات برای استانی

توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح ملی از شهر و روستا آغاز می‌شود. بنابراین مقامات منطقه‌ای و محلی بایستی اجرای سیاست‌های توسعه را با توسعه روستایی و شهری آغاز کنند. بنابراین، اقدامات زیر به مقامات محلی و منطقه‌ای پیشنهاد می‌شود:

- ✓ ترویج عقلانیت و فرهنگ دانش، نوآوری و کارآفرینی در رسانه‌های محلی و منطقه‌ای؛
- ✓ پیروی از اصول حکومتمداری خوب در مدیریت شهری، روستایی، بخشی و استانی؛
- ✓ ایجاد شهرها و روستاهای هوشمند، منطقه یادگیری و ساخت اکوسیستم‌های یادگیری در سطوح محلی و منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم‌های دانش بر محور دانشگاه‌های منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم‌های نوآوری بر محور دانشگاه‌های منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم کارآفرینی بر محور دانشگاه‌های منطقه‌ای؛
- ✓ ایجاد اکوسیستم کسب و کار بر محور دانشگاه‌های منطقه‌ای.

